oli käremeelne üliõpilaskond, mille tagajärjel linnas asuvad kõrgemad õppeasutised ajutiselt suleti. Eesti ühiskondliku mõtte alal jätkus kogu aeg terav vastolu mõõdukas-rahvusliku „Postimehe“ ja käremeelse-sotsiaaldemokraatliku ajalehe „Uudiste“ ja nende pooldajate vahel. Teravama ning laialisema väljenduse leidis see vastolu rahvasaadikute koosolekuil 27. ja 28. XI. 1905. a. Üle maa oli Tartu kokku tulnud valdade ja seltside esindajaid üle 1000, kes aga oma meelsuse poolest lahku läksid. Mõõdukamad pidasid oma kongressi J. Tõnissoni juhatusel „Bürgermusses“, kuna käremeelsemad seda tegid Tallinna advokaadi J. Teemandi juhatusel ülikooli aulas. Rida otsuseid, mis kummalgi kongressil vastu võeti, jäi järgneva reaktsiooni pärast teostamata. — 1905. aastale järgnenud politilise tagasikiskumise ajal püüti Tartust eriliselt õhutada võitlust eesti rahvuskultuurilise ja tulundusliku arenemise alal, missugustel püüetel oli ka silmapaistvaid tulemusi.

Ilmasõda tõi siia suure seisaku ja tagurpidiminekugi, mis jätkus kuni Eesti iseseisvuse alguseni. Kuigi ilmasõda oma otsese laastamisega jättis Tartu puutumata, tõi ta aga peale üldiste põhjuste väerinna läheduse tõttu linnale suuri tulunduslikke raskusi. — 1917. a. revolutsiooni ajal oli Tartu eestlaste maa üheks silmapaistvamaks politiliseks keskuseks, kuigi Tallinna kõrval kaugele varju jäädes. Selleks aitas otsustavalt kaasa Tallinna saamine kogu Eestimaa kubermangulinnaks ja hiljemini Eesti Vabariigi pealinnaks. Mõne ringkonna esialgsed kavatsused, teha Lõuna-Eesti iseseisvaks kubermanguks ja Tartu selle administratiivseks keskuseks, ei teostunud. — Enamlise riigipöörde teostamine novembris 1917 oli Tartus võrdlemisi tormine, sest et see leidis tugevamat vastupanu kohalikus eesti ohvitserja sõdurkonnas. Enamlaste võim kestis Tartus kuni 20. II. 1918. — 24. II. tulid Saksa okupatsiooniväed Tartu. Saksa okupatsioon tõi linnale kaasa kõik raskused, mis kogu maalegi.

Saksa okupatsiooni languse järel sattus Tartu varssi Eesti Vabadussõja keerisesse. Eesti väe-osad olid sunnitud ööl vastu 21. XII. 1918 Tartu maha jätma, mille kohalikud enamlased kohe oma võimusesse võtsid, kuna Vene punaväed jõudsid Tartu 22. XII. Enamlaste võim kestis Tartus kuni 14. I. 1919, mil linn jälle eesti vägede kätte langes. — Tartu nimi on seotud ka Eesti Vabadussõja lõpuga. Temas tehti Eesti ja Venemaa vahel rahu, mille leping 2. II. 1920. a. alla kirjutati.

Kirjandus: Fr. v. Jung-Stilling, Material zu einer allgemeinen Statistik Livlands und Oesels ... (I Jahrgang, Riga, 1863, II — 1864). — O. Grosset, Biostatik der Stadt Dorpat u. ihrer Landgemeinde in den Jahren 1860—1881 (Dorpat, 1883). — B. Körber, Die Stadt Dorpat (Jurjew) in statistischer u. hygienischer Beziehung (Jurjew-Dorpat, 1902). — N. Carlberg, Die Bewegung der Bevölkerung Livlands in den Jahren 1873—1882 (Reval, 1886). — W. Stieda, Die gewerbliche Thätigkeit in der Stadt Dorpat. Ergebnisse der Gewerbezählung von 28. Nov. 1878 (Mittheil. d. Livl. Gemeinnütz. u. Oekonom. Societät Nr. 9, Dorpat, 1879). — Н. Карлбергъ (ред.), Сборн. статистич. свѣдѣній по Лифл. губ. (Рига, 1886). — В. Фогель, Матеріалы для статистики Лифл. губ., XXIX изд. Лифл. губ. статистич. комит., Дополн. вып. (Рига, 1899). — Fr. v. Jung-Stilling u. W. Anders, Ergebnisse der livländ. Volkszählung, Bd. I—III (Riga, 1883—1885). — C. Hehn, Die Intensität der livländ. Landwirtschaft (Dorpat, 1858). — F. Huebner, Biostatik der Stadt Dorpat u. ihrer Landgemeinde in den Jahren 1834—1859 (Dorpat, 1861). — Fr. v. Jung-Stilling, Beitrag zur Bevölkerungs-Statistik Livlands für die Jahre 1847—1863 (Riga, 1866). — R. Eckhardt, Resultate der am 3. März 1867 in den Städten Livlands ausgeführten Volkszählung (Riga, 1871). — Fr. v. Jung-Stilling, Statistisches Material zur Beleuchtung Livländischer Bauern-Verhältnisse (St. Petersburg, 1868). — Die Kaiserl. Universität zu Dorpat, 25 Jahre nach ihrer Gründung (Dorpat, 1827). — Das erste Jubelfest der Kaiserl. Universität Dorpat, 25 Jahre nach ihrer Gründung, gefeiert am 12. Dec. 1827 (Dorpat, 1828). — Das zweite Jubelfest der Kaiserl. Univ. zu Dorpat, 50 J. nach ihrer Gründung, gefeiert am 12. u. 13. Dec. 1852 (Dorpat, 1853). — Е. Пѣтуховъ, Императ. Юрьевскій, бывш. Дерптскій Университетъ за сто лѣтъ его существованія I—II (Юрьевъ, 1903—1906). — Статистич. таблицы и личные списки по Импер. Юрьевск. бывш. Дерптск. Университету 1802—1901 (Юрьевъ, 1902). — Ülikooli isiklikud koosseisud. — G. Otto u. H. Hasselblatt, Von den 14000 Immatrikulierten